

LÉVAI CSABA

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar

Aetas 38. évf. 2023. 1. szám, 188–191.

ISSN 0237-7934

DOI [10.14232/aetas.2023.1.188-191](https://doi.org/10.14232/aetas.2023.1.188-191)

www.aetas.hu

Thomas Jefferson egyeteme

A University of Virginia megalapítása

*Andrew Jackson O’Shaughnessy:
The Illimitable Freedom of the Human
Mind. Thomas Jefferson’s Idea of a
University. Charlottesville – London,
University of Virginia Press, 2021.
318 oldal*

Thomas Jefferson úgy vélte, hogy az általa kidolgozott politikai filozófia gyakorlati érvényesítése szempontjából döntő jelentősége van az oktatási rendszernek, amelynek végső célja az erényes köztársaság fenntartására alkalmas állampolgárok, illetve az állam vezetésére hivatott tehetséges republikánus vezetők kinevelése. Ezért 1778-ban részletes törvényjavaslatot készített Virginia oktatási rendszerének reformjára, amely *A tudás általánosabb elterjesztését célzó törvény (A Bill for the More General Diffusion of Knowledge)* címet viselte. Ennek preambulumban megállapította: „...a tapasztalat azt mutatja, hogy még a legjobb kormányzatokban is azok, akiket hatalommal ruháztak fel, lassacskán, idővel zsarnoksággá züllesztik azt.” Ennek megelőzésére pedig a leghatékonyabb megoldás „az emberek összességére elméjének felvilágosítása, amennyire csak megvalósítható ez”. Azoknak a személyeknek pedig, akiket „a természet tehetséggel és erényességgel ruházott fel, erre méltóként nagyvonalú oktatást kellene nyújtani, s így képessé válnak állampolgár társaik jogai és szabadságai megszentelt készletének megvédelmezésére”. Ebben a törvényjavaslatban – amelyet eredeti formájában állama törvényhozása sohasem fogadott el

– főleg az elemi és a középfokú oktatás fejlesztését javasolta úgy, hogy az ebből megállapított közigazgatási egységekben (*ward*) élő „minden szabad gyermek, fiú vagy lány” jogosult legyen három évnyi ingyenes oktatásra.¹ De Jefferson a virginiai felsőoktatás helyzetével sem volt kibékülve. Ennek egyetlen intézménye az 1693-ban alapított College of William and Mary volt, amely azonban Jefferson szerint az Anglikán (Epizkopális) Egyház káros befolyása alatt állott. Ezért már 1779-ben támogatta az intézmény alapító okiratának kiegészítését.

Jefferson számára tehát az oktatásügy és a felsőoktatás fejlesztése nem egy ügy volt a sok közül, hanem politikai filozófiája gyakorlatba ültetésének próbáját jelentette. Minthogy saját eszméit azonosította az amerikai forradalom eszmeiségével, azok jövőbeni biztosítása – az általa elképzelt oktatási rendszer segítségével – nem kevesebbet jelentett számára, mint az amerikai forradalom valódi örökségének megőrzését és továbbvitelét. Ezért tartotta olyan fontosnak, hogy az általa erre alkalmatlannak minősített College of William and Mary mellett egy ezeknek a céloknak megfelelő új felsőoktatási intézményt hozzanak létre Virginiában. Erre 1819-ben került sor, s a bicen-

¹ A Bill for the More General Diffusion of Knowledge, 18 June, 1779.
<https://founders.archives.gov/documents/Jefferson/01-02-02-0132-0004-0079> (Letöltés: 2022. március 27.)

tenárium erőteljes ösztönzést adott azoknak a kutatásoknak és publikációknak, amelyek a University of Virginia megalapításával és Jefferson oktatásra vonatkozó nézeteivel foglalkoznak.

Az ismertetésem tárgyát képező könyv írójánál kevés alkalmasabb szerző található arra, hogy monográfiát készítsen Thomas Jefferson és „egyeteme” kapcsolatáról. Andrew Jackson O’Shaughnessy három olyan funkciót is betölt, ami alkalmassá teszi erre a feladatra. Egyrészt a Jefferson monticelloi birtokán található múzeumot működtető Thomas Jefferson Foundation (Thomas Jefferson Alapítvány) alelnöke, másrészt az alapítvány egyik részlegének, az International Center for Jefferson Studies-nak (Nemzetközi Jefferson Tanulmányi Központ) az igazgatója, harmadrészt pedig a University of Virginia történész professzora. Egyetemi tanulmányait a New York-i Columbia Egyetemen kezdte, de fokozatait (BA, MA) és doktori címét már Oxfordban, az Oriol College-ban szerezte. Egyetemi karrierbe azonban az Egyesült Államokban kezdett, ahol egy ideig a dallasi Southern Methodist University tanára volt, majd 1998 és 2003 között a University of Wisconsin oshkosh-i campusán oktatott. Professzori kinevezést is itt nyert, ám 2003-ban Virginiába költözött, amikor a korábban említett kutatóközpont igazgatójává nevezték ki.

Brit származásának is köszönhetően, O’Shaughnessy professzor tudományos érdeklődésének középpontjában kezdetben az amerikai forradalom Nagy-Britanniára, illetve a Brit Birodalomra gyakorolt hatásának elemzése állt. Első könyvében azt vizsgálta, hogy az amerikai forradalom hogyan hatott a birodalom karibi térségben elhelyezkedő birtokaira. Második könyvében azt elemzte, hogy azok a brit politikai és katonai vezetők, akik „elveszítették Amerikát”, mennyire tehetősek felelőssé ezért, illetve esetükben valóban nem rátermett vezetőkről

volt-e szó.² A 2003 után elfoglalt pozícióival összefüggésben szakmai érdeklődése ezután Jefferson életpályája felé fordult, s ennek első könyv formájú gyümölcse az ismertetésem tárgyát képező munka.

Thomas Jefferson rabszolgatartó nagybirtokos volt, s ebben a minőségében már életében adáz viták tárgyát képezte, s ezek a viták napjainkban is folynak. Ezért még egy olyan könyvben is rezonálnak jelenünk problémái és vitái, amelyikről első pillantásra úgy tűnik, hogy egy az egyesült államokbeli felsőoktatás történetével foglalkozó szakmunka. A University of Virginia bicentenáriuma kapcsán több olyan publikáció is született, amelyek az egyetem megalapítását elsődlegesen a rabszolgatartásról, illetve a rabszolgatartó rendszer területi kiterjesztéséről éppen akkoriban kibontakozó viták, illetve Jefferson erre vonatkozó nézetei kontextusában értelmezték.³ O’Shaughnessy ezzel szemben úgy fogalmaz, hogy „ez a munka eltávolodik a bicentenáriumi történetírásnak attól a jelenlegi divatjától, amelyik a University of Virginia minden jellegzetességét a rabszolgaságnak tulajdonítja”. (7. old.) A virginiai történész természetesen nem azt állította, hogy a rabszolgaság kérdése semmilyen szerepet sem játszott az egyetem létrehozásában és kezdeti működésében. O’Shaughnessy szerint Jefferson a Dél vezető egyetemének szánta az intézményt, ami azt is maga után vonta, hogy a rabszolgaság jelen volt abban. Ez nem csupán abban mutatkozott meg, hogy az épületeket rabszolgák építették, hanem abban is, hogy a harmadik elnök az egyetemnek kiemelkedő szerepet tulajdonított azon déli régió eljövendő vezetőinek kinevelésében,

² Erre bővebben lásd: Lévai Csaba: *A férfiak, akik elveszítették Amerikát. Az amerikai forradalom története brit szemzőgből.* Aetas, 32. évf. (2017) 1. sz. 202–208.

³ McInnis, Maurie – Nelson, Louis P. (eds.): *Educated in Tyranny. Slavery at Thomas Jefferson’s University.* Charlottesville–London, 2019.; Taylor, Alan: *Thomas Jefferson’s Education.* New York, 2019.

amelyet egyre inkább agrárius nézetei igazi megtestesüléseként fogott fel az iparosodó Északkal szemben.

A virginiai történész azt is elismerte, hogy az egyetem és a rabszolgaság kapcsolatát középpontba állító újabb munkák „üdvözlendők, mert egy a korábbi tudományosság által gyakorlatilag mellőzött témát tárgyalnak, s erősítik az egyetem újabb, arra vonatkozó törekvéseit, hogy szembenézzen múltja rabszolgatartó történetével és a faji diszkrimináció örökségével”. (7. old.) O’Shaughnessy könyve céljait mégis ettől az irányzattól távolságot tartva jelölte ki, amennyiben komplex tényezők együttes hatásaként fogta fel az egyetem megalapítását, s azt nem szűkítette egyetlen vizsgálataira. Mindez egyértelműen arról tanúskodik, hogy úgy érezte, a rabszolgaság és az egyetem kapcsolatának vizsgálatában a korábban említett munkák kissé túllőttek a célon, ezért szükség van az egyensúly helyreállítására. Az egyensúly helyreállítására, de nem arra, hogy ezt a vonatkozást újból „kikirják” az egyetem történetéből.

Mindezzel összefüggésben, a virginiai történész annak igazolására sem törekedett, hogy Jeffersonnak sikerült volna minden „vízióját” átültetni a gyakorlatba. Már az 1778-ban készített oktatási tervzetetének is alapvető elemét képezte egy olyan ösztöndíjrendszer kidolgozása, amelyik a tehetséges, de kevésbé tehető tanulók számára is lehetővé tette volna, hogy tanulmányaikat felsőbb szinten is folytassák. Az egyetem gyakorlatában azonban „semmi ilyesmi nem jelent meg a halálát követő húsz évben, s akkor is csak nagyon korlátozott módon. Amikor az egyetemet 1825-ben megnyitották, egész Amerikában itt volt a legmagasabb a tandíj.” (5. old.) Ezért olyan történetírói vélemények is megfogalmazódtak, hogy az egyetemnek tulajdonított ideológiai fontosság jegyében Jefferson elhanyagolta vagy egyenesen feladta 1778-as tervzetetének eredeti demokratizmusát. A virginiai történész azt sem felejtette el megemlíteni, hogy Jefferson „víziója” – az alapfokú oktatásban

való részvételükön és a háziasszonyi létre való felkészítésen túlmenően – nem terjedt ki a nők oktatására. Őket semmilyen szempontból sem tekintette olyan csoportnak, akiknek republikánus szellemben való oktatása döntő jelentőséggel bírna az erényes köztársaság politikai rendszerének fenntartása szempontjából.

O’Shaughnessy más szerzőkhöz képest arra is nagyobb hangsúlyt helyezett, hogy a harmadik elnök vallási nézetei milyen szerepet játszottak az egyetemre vonatkozó elképzelései kialakulásában. Az unitárius felfogáshoz közel került deista Jefferson ebben a tekintetben is érvényesíteni kívánta az állam és az egyházak közötti „elválasztó falat”. Ezért adta fel a szerinte anglikán (episzkopális) befolyás alatt álló College of William and Mary megreformálására vonatkozó eredeti elképzeléseit, és ezért sem akarta, hogy a tehetséges déli fiatalok a presbiteriánus befolyás alatt álló Princetonra vagy a kongregacionalista Harvardra menjenek tanulni. Vallási felfogása a tanrend meghatározására, a professzorok és a tankönyvek kiválasztására is nagy hatást gyakorolt. A korabeli Egyesült Államokban a University of Virginia volt az egyetlen felsőoktatási intézmény, amelynek tanrendjében semmiféle teológiai oktatás nem szerepelt.

A szerző szerint az egyre idősebb Jefferson azért tulajdonított döntő jelentőséget az egyetem alapításának, mert az amerikai forradalom és saját eszmei és politikai öröksége tovább élésének biztosítását remélte attól. Az amerikai forradalom és saját eszméit azonosította egymással, s ezek az egyetemben testesültek meg: „Jefferson fanatikus eltökéltséggel dolgozott egy virginiai egyetem megalapításán, minthogy meg volt győződve arról, hogy az állam maradt 1776 hamisítatlan republikánus eszményei utolsó menedéke. Azt látva, hogy az amerikai forradalom örökségét az északi föderalisták veszélyeztetik, saját államára úgy tekintett, mint amelynek kivételes felelőssége van a forradalom lángjának megőrzésében. [...] Eltökélte, hogy megmenti a felsőoktatást

azoknak a föderalistáknak a dominanciájától, akiket bigottnak, begyepesedettnek és tudományellenesnek tekintett. Jefferson a University of Virginiát az utolsó igazi reménynek tartotta arra, hogy az eljövendő generációknak átadja az amerikai forradalom romlatlan örökségét.” (2., 7. old.) Ezt a küldetést olyan fontosnak tekintette, hogy a saját maga által megtervezett síremlékére három jelentős teljesítményét kívánta felvésetni: a Függetlenségi Nyilatkozat megfogalmazását, a vallásszabadságról szóló virginiai törvény elfogadtatását és a University of Virginia létrehozását.

Míndez az eredeti jeffersoni értelemben nem sikerült, hiszen elképzelése már megfogalmazása idején avíttas volt. Olyan korban tételezte ezeket az ideákat, „amikor az ország az evanglikál vallásosság és a romantikus mozgalom előretörése közepette eltávolodóban volt a felvilágosodás értékeitől és annak a racionalitásra helyezett hangsúlyától. [...] Jefferson víziója a felvilágosodás és az amerikai forradalom csúcscsúcsaira tekintett vissza. A Jefferson által támogatott szekularizáció, republikanizmus és hasznos tudás megtestesülése volt.” (8. old.) Akkor hát Jefferson minden eltökélt erőfeszítése hiábavaló volt? Andrew O’Shaughnessy szerint erről azért nincsen szó, mivel tervezete

„a modern szekuláris egyetem egy sor kulcsfontosságú jellemvonását előlegezte meg [...] s az egyetem fontos befolyással bírt az amerikai felsőoktatásra. [...] Politikai eszméihez hasonlóan [ti. a felsőoktatásra vonatkozó elképzelései – L. Cs.] annyira mindennapivá váltak, hogy könnyen magától értetődőknek vesszük őket.” (6. old.) Arról nem is beszélve, hogy a mai amerikai politikai paletta minden képviselője saját céljait igazolandó hivatkozik a harmadik elnök örökségére. Ennek és a University of Virginia szimbolikus jelentőségének kiváló példáját jelentették a 2017. augusztus 11-én Charlottesville-ben, az egyetem fő campusán bekövetkezett események. A jórészt a városon kívülről érkezett, a fehérek felsőbbrendűségét hirdető tüntetők Jeffersonban látták eszményeik megtestesülését, s ezért az egyetem campusán álló szobrához kívántak vonulni. Ott aztán összecsaptak azokkal az ellentüntetőkkel, akik ezt – szintén Jefferson eszményei jegyében – meg kívánták akadályozni. Ebben a helyzetben kívánt minden szélsőségtől távolságot tartó közép-utas, de határozott véleményt is megfogalmazó álláspontot kialakítani a virginiai történetész, s azt hiszem, ez a törekvése alapvetően sikerrel járt.